

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

17 • 2

2011

»Pušti niz vodu, čekaj uz vodu«

Sofija Miloradović

Cobiss: 1.19

Prvoslav Radić, Kopaonički govor: etnogeografski i kulturološki pristup, Beograd: SANU, Etnografski institut, 2010 (Posebna izdanja 70), 365 str. (cirilica)

»Puščaj po vodi, čakaj ob vodi«

Predstavljena je knjiga *Govor Kopaonika: etnogeografski in kulturološki pristop* Prvoslava Radića, ki jo je leta 2010 izdal Etnografski inštitut Srbske akademije znanosti in umetnosti v Beogradu. To je interdisciplinarna monografija področja Kopaonika v Srbiji in o njegovem prebivalstvu, ki jo odlikujejo dialektološki, pa tudi etnoantropološki in folkloristični podatki in ki vsebuje tudi štirideset strani narečnih besedil.

Ključne besede: srbščina, narečje, področje Kopaonika, arhaizmi in inovacije, etnogeografija, kulturologija

“What goes around comes around”

This article presents Prvoslav Radić's book *Govor Kopaonika: etnogeografski in kulturološki pristop* (The Local Dialect of Kopaonik: An Ethnogeographical and Cultural Studies Approach), published in 2010 by the Institute of Ethnography at the Serbian Academy of Arts and Sciences in Belgrade. This is an interdisciplinary volume covering the Kopaonik area in Serbia and the people living there. The volume contains information on the dialect, as well as ethnic anthropology and folklore, and also contains forty pages of dialect texts.

Key words: Serbian language, dialect, Kopaonik area, archaisms and innovations, ethnogeography, cultural studies

Pre nego što napišem nekolike rečenice o monografiji *Kopaonički govor*, autora Prvoslava Radića, u obavezi sam da objasnim naslov ovoga prikaza. Reč je, naime, o jednoj izreci zabeleženoj u paraćinskoj opštini, u selu Skorica, od strane profesora Tomislava Đokića. Ova izreka poručuje da dobro delo ne ostaje neuzvraćeno, a ja sam njome želela da čitaocima poručim da je objavljivanje ove monografije samo prirodan rezultat višegodišnjeg predanog rada, velike erudicije, ali nadasve strasti sa kojom se na terenu slušala svaka izgovorena narodna reč.

Knjiga *Kopaonički govor: etnogeografski i kulturološki pristup* predstavlja istinsku interdisciplinarnu monografiju o kopaoničkoj oblasti i njenom stanovništvu, bogatu istoriografskim, dijalektološkim, etnoantropološkim, folklorističkim

podacima. Izdavač knjige je značajna nacionalna institucija – Etnografski institut SANU, koja je knjigu objavila u okviru svoje edicije *Posebna izdanja* (može se preuzeti na adresi <http://www.etno-institut.co.rs/Monografije/70.asp>), a njeno je štampanje finansirano iz sredstava Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije. Važno je napomenuti i to da se autor ove monografije već ranije potvrdio kao vrstan poznavalac prilika u govoru stanovnika gornjotopličkih naselja.¹ Takođe, podsećanja radi i ukazivanja na jedan važan element naučnog profila kolege Radića, pomenuću i njegovu monografiju *Turski sufiksi u srpskom jeziku (sa osvrtom na stanje u makedonskom i bugarskom)*, koju je 2001. godine u Beogradu objavio Institut za srpski jezik SANU, u okviru *Biblioteke Južnoslovenskog filologa*, nova serija, knjiga 17.

Monografija koju predstavljam, pored *Predgovora*, te *Literature*, izvora i *skraćena*, rezimea na engleskom jeziku i *Indeksa citiranih autora*, sadrži sledeća poglavlja: I. *Uvod*, II. *Pogled na kopaoničku oblast*, III. *Osnovne odlike kopaoničkog govora*, IV. *Stanje na kopaoničkim obodima*, V. *Kopaonički govor i susedni dijalekti*, VI. *Kopaonički govor između arhaizama i inovacija*, VII. *O etno-lingvističkim supstratima i kulturološkim slojevima*, VIII. *Kopaonik u kulturološkom ogledalu srpskog naroda*, IX. *Dijalekatski tekstovi*, X. *Zaključak*. Autor se opredelio za nedovoljno istraženu srpsku etničku i jezičku oblast – Kopaonik. Stoga, značaj ove monografije je pre svega u samoj ideji da se pristupi deskripciji i analizi sistema kopaoničkog govornog tipa, budući da taj govor, koji pripada kosovsko-resavskom dijalekatskom masivu, predstavlja važnu kockicu u veoma komplikovanom etnomicracionom i dijalekatskom mozaiku Srbije.

Autor svoje zaključke zasniva na rezultatima sopstvenih terenskih istraživanja, kao i na materijalu predstavljenom u relevantnim bibliografskim jedinicama i korišćenim dijalektološkim izvorima. Tako se kao posebno značajno za jezičku nauku pokazuje ustanovljenje činjenica koje pomažu boljem razumevanju međudijalekatskih procesa na istraživanom terenu, idući tragom precizno utvrđenih odnosa između arhaičnih i inovativnih crta. Autor beleži niz arhaizama na jezičkom, ali i na etnografskom i folklorističkom planu.²

Izdvajajući neke relevantne pojedinosti, najpre ću pomenuti doprinos kolege Radića *otvaranju novih vidika istorijskoj dijalektologiji*,³ tačnije – istorijskoj akcentologiji, ukazujući na jednu od izuzetno značajnih i naročito zanimljivih osobina kopaoničkog govora, »najavljenju« još 1990. godine u pomenutom opisu govora sela Mrče, a to je čuvanje tragova metatonijskog akuta, tj. praslovenskog neoakuta

¹ Videti, na primer, Radićevu studiju *Crtice o govoru sela Mrče u kuršumlijskom kraju*, objavljenu u knjizi XXXVI *Srpskog dijalektološkog zbornika*, u Beogradu 1990. godine.

² »Da je središnja kopaonička oblast u osnovi sačuvala svoj stariji dijalekatski profil, svedoči danas njena prilično izražena jezička kompaktnost, kao i zastupljenost niza tipičnih, neretko arhaičnih jezičkih crta koje su ovde, u odnosu na druge kosovsko-resavske dijalekatske zone, najrazritije« (str. 39).

³ Karakteristike metatonijskog akuta u srbijanskim govorima, pozicije u kojima se on beleži i sveden pregled istorijata ovoga problema dao je Pavle Ivić u radu *Neoakut na padinama Kopaonika*, objavljenom 1994. godine u *Zborniku Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXXVII, Novi Sad, 239–246.

koji je nastao metatonijskim procesima. »Ovaj akcenat se obično javlja u višesložnim rečima, retko na poslednjem slogu i još ređe na otvorenoj ultimi« (str. 45), uklapajući se u inače stabilan troakcenatski sistem, koji čine dva kratka i jedan dugi akcenat uzlazne prirode.

Treba reći da su od naročito značajna Radićeva istraživanja sintaksičkog plana, budući da je sintaksa narodnih govora, kao što je poznato, nedovoljno istražena i opisana; sintaksički podaci uglavnom se daju uzgredno, samo kao dodatak u studijama koje obrađuju morfološke sisteme određenih govora. Na ovome planu autor beleži, na primer, znatniju upotrebu dativskog oblika u posesivnoj funkciji, neutralizaciju gramatičkog odnosa između akuzativa kao padeža pravca i lokativa (i instrumentala) kao padeža lokacije, pojačanu upotrebu povratnih glagola u različitim ulogama, posebno u pasivnim konstrukcijama, i drugo.

Pored konstatovane i potvrđama potkrepljene razvedenosti na kopaoničkim obodima, tj. u perifernim kopaoničkim predelima, koja biva rezultat različitih migracionih nanosa – u osnovi, onih sa zapada i onih sa jugoistoka, a koja predstavlja prelaz prema susednim govovima, tragovi procesa jezičkog ujedinjavanja očigledni su u središnjoj kopaoničkoj oblasti, a oni su rezultat nekoliko činilaca, među kojima su ključni – geografski faktor i jednovrsna privredna delatnost življa na visinskim terenima. I dok su rezultat dijalekatskih migracionih nanosa sa zapada, na primer, ijekavizmi i jekavsko jotovanje, jezičke inovacije u kopaoničkom govoru posledica su interdijalekatskih procesa »u delu južne, i posebno jugoistočne kopaoničke oblasti, u blizini prizrensko-južnomoravskog dijalekatskog koridora«, a te inovacije su zapravo »analitički strukturni modeli koji se u najvećem broju mogu podvesti pod tzv. balkanizme« (str. 333), ali i brojne druge analoške pojave. »Širok raspon balkanističkih jezičkih crta ukazuje i na nekadašnje prisustvo drugih balkanskih naroda i njihovih jezika u ovoj oblasti, odnosno na elemente svojejevsne lingvističke i kulturološke simbioze« (str. 334).

Kada je reč o kopaoničkoj leksici, u dijahronom preseku se očituje leksička troslojnost koja se vezuje za određene civilizacijske slojeve: slovenska leksika, stara neslovenska leksika (grcizmi, romanizmi, relikti starobalkanskog supstrata), turcizmi.

Veoma je važno istaći i još jedan aspekt koji je Prvoslav Radić imao u vidu prilikom pisanja ove monografije, a u pitanju je kulturološki aspekt, dosad najčešće prenebregavan u dijalektološkim monografijama. Analizirajući kulturološku dimenziju govora kopaoničke oblasti, u poglavlju pod naslovom *Kopaonik u kulturološkom ogledalu srpskog naroda*, autor prati jezička svedočenja o životu srpskog naroda na ovim prostorima. Na etnopsihološkom planu Prvoslav Radić ističe i danas visok stepen patrijarhalnosti ovog stanovništva koje čuva uspomenu na nekadašnje mnogoljudne srpske zadruge. Osnovni materijal za ovakve analize ponovo mu daje govor ovdašnjeg stanovništva – na primer, oslovljavanja i oca i strica sa *čika* ili *čiča*, a pre svega veliki broj imena koje mlada, dovedena žena daje ukućanima: *deverzava, dikozava, dikocveće, lepodika, lepozava, milozava, ranodika, ranomilje, brale, golubak, sokolak, šećerak*, itd.

I jeziku ovdašnje narodne poezije autor je posvetio posebnu pažnju. Konstatujući da je i svojom poetskom strukturom i svojim jezikom ova poezija deo srpskog

(vukovskog) folklorističkog korpusa, on se posebno zadržava na pojavama koje u našoj folkloristici nisu šire poznate, kao što je, na primer, tzv. prošireni deseterac. Prateći moguće balkanske folklorističke paralele (npr. motiv uzidiivanja neveste u građevinu, motiv odmazde nad taocem, i slično), autor ukazuje i na pojedine balkanske podudarnosti na folklorističko-stilističkom planu. »Reč je o objedinjujućim, naddijalekatskim jezičkim elementima koji učestvuju u formiranju svojevrsnog poetskog jezika (gr. *koinē*), poznatog Balkanu od antičkih vremena« (str. 337).

Kao naročite vrednosti ovde prikazane monografije, želim da istaknem uspešno izlučivanje najbitnijih elemenata u okviru svih jezičkih nivoa kada je reč o kopaoničkom govoru, te definitivno utvrđivanje dijalekatskog profila toga govora, kao i oertane važne momente u okviru etnomigracione strukture, kulturoloških slojeva i folklorističkih zapisa. U prikazanoj knjizi dosledno su uvažene činjenice dobijene prilikom – posve očigledno – opsežnih i odlično usmerenih terenskih istraživanja, te ona stoga pruža vanredno solidnu osnovu za neka buduća razmatranja jezičkih, no i ne samo jezičkih problema, kao i za izvlačenje zaključaka različite vrste u mnogim naučnim oblastima i disciplinama.

I na kraju, nakon prelistavanja po više osnova znalački izabranih, te priloženih dijalekatskih tekstova u predstavljenoj monografiji Prvoslava Radića, zaključujem da je ono što se otvara kao privlačna mogućnost ili, ispravnije rečeno, ono što predstoji kao obaveza koju ne treba predugo odlagati, objavljivanje integralne dijalekatske građe sakupljene na kopaoničkom terenu. To bi, verujem, podjednako obradovalo i stručnjake i ljubitelje narodne reči – i zbog nje same i zbog mudrosti u njoj pohranjene.